KETEBE

ISBN: 978-625-8904-42-0
© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 1796

Klasik
M. Ertuğrul Düzdağ Kitaplığı - 16

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Dizi Editörü
Aykut Ertuğrul

Yayın Koordinatörleri
Selahattin Bayraktar
Rıdvan Tulum

Yayıma Hazırlayan
Sare Dilmaç

Düzelti
Semanur Selçuk

Tasarım
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

Kapak Uygulama
Özkan Kaya

1. BASKI

Ekim 2026
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No: 49619
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212 612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Sertifika No: 45030
Sena Ofset Ambalaj Matbaacılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Yakuplu Mah. 194. Sk.
Blok No: 1 İç Kapı No: 465
Beylikdüzü/İstanbul

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

MİZANCI MURAD BEY

Turfanda mı Yoksa Turfa mı?

Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ

1890-91
İSTANBUL

KETEBE

Mizancı Murad

1854'te Dağıstan'ın Huraki kasabasında doğdu. Küçük yaşta dinî bilgileri ve Arapçayı öğrendi. Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1873'te "Hilâfet'e hizmet için" İstanbul'a geldi. Hariciye'de mütercim olarak çalıştı. Dârülmuallimîn'de ve Mekteb-i Mülkiye'de hocalık yaptı. 1885'te çıkarmaya başladığı *Mîzan* gazetesi, onun "Mizancı" diye anılmasını sağladı.

Mizancı Murad Bey, Düyûn-i Umûmiye komiserliği sırasında millî menfaatleri korumak için mücadeleler verdi. Hazırladığı reform lâyihasının II. Abdülhamid tarafından kabul edilmemesi üzerine yurt dışına gitti. Kahire ve Paris'te Jön Türk faaliyetlerine katılarak padişahı eleştiren yazılar yazdı ve bir süre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkanlığını üstlendi. Cemiyet yönetimiyle yaşadığı anlaşmazlıklar ve II. Abdülhamid'in genel af ilan etmesi sonrasında İstanbul'a döndü. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte *Mîzan*'ı yeniden çıkaran ve İttihat ve Terakki iktidarına muhalefet eden Murad, 31 Mart Vakası'na karıştığı iddia edilerek Rodos'a sürgüne gönderildi. 1913'te çıkan aftan sonra yeniden İstanbul'a döndü ve 15 Nisan 1917'de Anadoluhisarı'ndaki yalısında vefat etti.

M. Ertuğrul Düzdağ

Bursa'da doğdu (1941). "Evlâd-ı Fâtihan"dan, 93 Harbi göçmeni Lofçalı bir âileye mensuptur. Haydarpaşa Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi (1965). Bir müddet öğretmenlik yaptıktan sonra, fakülte yıllarında haftalık *Yeni İstiklal* gazetesinde başladığı (1960) yazı hayatına devam etti. Dergi ve gazetelerde araştırmaları çıktı; köşe yazarlığı yaptı. İlk kitabını 1969'da çıkardı. Haftalık *Sebil* gazetesinde yazdı ve yöneticilik yaptı (1976-1980). MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı içinde Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi'ni kurdu (1986); *Safahat*'ın -Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan- ilk "tenkidli neşri"ni hazırladı (1987); muhtelif yer ve zamanlarda "Safahat Sohbetleri" yapmaya devam etti (1962-2023). Yakın tarihimizdeki -Said Halim Paşa, Mizancı Murad, Halil Hâlid ve Mehmed Ârif Beyler gibi- İslâmcı şahsiyetlerle -ırkçılık, masonluk, dönmelik, misyonerlik gibi- yabancı ve yıkıcı bâzı hareketlere dair araştırmaları ile yazma ve matbu Osmanlı Türkçesi eserlerden yeni harflere çevirip açıklamalarla neşre hazırladığı –*Barbaros Hayreddîn Paşa'nın Hâtıraları*, *Buhranlarımız*, *Zağra Müftüsünün Hâtıraları*, *Ebussuud Efendi Fetvaları*, *Kısas-ı Enbiyâ* ve *Volkan* gazetesi gibi– önemli edebî, fikrî ve tarihî eserler, bilhassa Mehmed Âkif Ersoy'un hayatı ve bütün yazılarıyla başyazarı olduğu *Sebîlürreşâd* (1908-1925) dergisinin 25 cildlik tamamının yeni harflerle neşri (2022) için 60 yıldır devam eden çalışmaları ve Üstad Ali Ulvi Kurucu'yla Medine'de yaptığı 70 saatlik mülâkatın (1993) kayıtları üzerinde 26 yıl çalışarak yazdığı *Ali Ulvi Kurucu'nun Hatıraları* adlı eser (5 cild, 2 bin sayfa) ile tanındı. Çalışmalarına devam ediyor.

İçindekiler

Mizancı Murad Bey VII
Eser ve Yazarı Hakkında Birkaç Söz XI
Yazarın Önsözü XV

Turfanda mı Yoksa Turfa mı? 1
Birinci Fasıl: İstanbul'a İlk Geliş 3
İkinci Fasıl: İlk Düşünceler, İlk Duygular 15
Üçüncü Fasıl: Geçmişe Bir Bakış "Şehid Çocukları" 25
Dördüncü Fasıl: Fransa'da Tahsil Hayatı 37
Beşinci Fasıl: Şeyh Salih Efendi ve Konağı 53
Altıncı Fasıl: Konakta İlk Görüşme 73
Yedinci Fasıl: Tıbbiye'de ve Hariciye Kalemi'nde Bir İltimaslı 83
Sekizinci Fasıl: "Mukaddes Hizmet" Adına Bir Adam 101
Dokuzuncu Fasıl: Zehra Hanım 115
Onuncu Fasıl: Salih Efendi'nin Oğlu
Raşid Efendi'nin Yeğenidir 129
On Birinci Fasıl: Doktor Mansur'a Güzel Bir Hasta 143

On İkinci Fasıl: "Anne Olmak İçin..." 151
On Üçüncü Fasıl: Armutlar ve Beytülmâl 163
On Dördüncü Fasıl: Bir İslâmcının Fikirleri 177
On Beşinci Fasıl: Sabiha Hanım Mansur'un Yanında 191
On Altıncı Fasıl: "Alter Ego" ile Tanışma 199
On Yedinci Fasıl: Tuzak Kuruluyor 211
On Sekizinci Fasıl: Ölünceye Kadar Emre İtaatli Köle 223
On Dokuzuncu Fasıl: Felâkete Doğru 237
Yirminci Fasıl: Bir Devlet Adamı ile Devlet "İdaresi"ne Dair Konuşma 251
Yirmi Birinci Fasıl: Denize Uçan Araba 267
Yirmi İkinci Fasıl: Zehir 281
Yirmi Üçüncü Fasıl: Alevlerin İçinde 295
Yirmi Dördüncü Fasıl: İntikam 305
Yirmi Beşinci Fasıl: Mansur Yazıyor 315
Yirmi Altıncı Fasıl: Manisa'da Veliler Çiftliği 323
Yirmi Yedinci Fasıl: Gönülleri Açan Kaza 331
Yirmi Sekizinci Fasıl: Köyde, Köylüye Hizmet 341
Yirmi Dokuzuncu Fasıl: Şıpka Cephesinde Savaş 349
Otuzuncu Fasıl: Sultan Abdülhamid'in Yenilikleri 359
Son Fasıl: Güneşin Batışı 365

Yayıma Hazırlayanın Notları 369
Turfanda mı Yoksa Turfa mı? Romanı Hakkında Yazılanlar 379

Mizancı Murad Bey

Yakın tarihimizin ileri gelen fikir ve devlet adamı, tarihçi, yazar ve gazetecilerindendir. Dağıstan'da doğdu (1854), İstanbul'da vefat etti (1917). Âlimler yetiştirmiş, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir kadılar ailesine mensuptur. Büyük babası Şeyh Şamil'in ve babası, oğluna ismini verdiği Hacı Murad'ın yanında Ruslarla savaşmışlardı. Babası savaş sonrası sürgüne gönderilmişti.

Küçük yaşta dinî bilgileri ve Arapça öğrendi. Zekâ ve çalışkanlığı ile sınıf atlayarak geçtiği liseden sonra Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni de bitirdi (1866). "Hilâfet'e hizmet için" İstanbul'a geldi (1873). Yol parasını Rus gazetelerine yazdığı birkaç makale ile temin etmişti. Türkçeyi burada öğrendi. Lisan bilgisi, zekâsı ve azmi sayesinde, Midhat Paşa, Esad Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Şirvanizade Rüşdü Paşa gibi yüksek makam sahiplerinin himayesini gördü; Hariciye Matbuat Kalemi'nde Rusça ve Fransızca mütercimliği ile işe başladı. Dârülmuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu, 1880) ve Mekteb-i Mülkiye'de (1888) tarih hocalığı yaptı. *Mîzan* adlı gazetesini çıkardı (1885). Ancak –millî varlığımızın devamı için– çok önemli olan

tenkid ve tekliflerini yayınladığı gazetesi kapatıldı (1890). Bu arada "millî roman"lara bir örnek teşkil etmesi için *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* adlı eserini kaleme aldı. Devleti temsilen Düyûn-i Umûmiye (Genel Dış Borçlar) Komiserliği'ne tayin olundu (1891). İlk defa gerektiği gibi bir şahsiyet ve ehemmiyet kazandırdığı bu makamda, millî menfaatleri korumak için yabancı devlet ve şirket temsilcilerine müdahalelerde bulunduğu gibi millî menfaatlere aykırı olan padişah, sadrazam ve nazırlara ait irade ve emirlere de karşı çıktı. Namusu saydığı vazife duygusu, cesareti ve hakperestliği, kendisine kazandırdığı "Açık Alınlı Murad" sıfatıyla birlikte, yerli yabancı pek çok da düşman edindirdi.

Padişah'a arzusu üzerine takdim ettiği (Ekim 1895) *Islahat Lâyihası*'nın –defalarca Sultan'la görüşmesi ve iltifat görmesine rağmen– dikkate alınmaması ve kendisinin oyalandığını anlaması üzerine, bir mektup takdim ederek, Saray'la olan alâkasını kesti ve artık Saray'a gitmedi. Islahat ve hürriyet yolundaki mücadelesine yurt dışında devama karar vererek, Paris'e (Aralık 1895 ve Temmuz 1896), Kahire'ye (Ocak 1896) gitti, gazetesini oralarda çıkararak muhalefet yaptı. Jön Türkler kendisini başkan seçtilerse de, onların –Ahmet Rıza'nın başını çektiği– dinsiz milliyetsiz grubuyla geçinemedi. Tam bir hayal kırıklığı ve aile hasretiyle, Padişah'ın "ıslahat vaadleri" ile davetine inanarak, bir yıl sonra İstanbul'a döndü (Ağustos 1897). Fakat "taraf-ı şâhâneden" verilen sözler tutulmadığı gibi, Murad Bey, "Şûrâ-yı Devlet"in bir şubesine âzâ yapılarak, 1908'de meşrutiyetin ilânına kadar yalısında tecrid edildi. Öyle ki, doktorlar bile, aile ferdlerinin hastalıklarında, her defasında Padişah'tan izin almadan evine gelmeye çekindiler.

1908 kargaşasında, gerekmediği halde –mânen bağlı bulunduğu– "Halife-Padişah"tan izin alarak gazetesini çıkardı. Ancak

"İttihad ve Terakki" baskısına karşı durduğu için aleyhine şiddetli neşriyat yapıldı. "31 Mart Vak'ası" bahane edilerek Rodos ve Midilli'ye sürgün edildi (1909). Osmanlı Tarihi'ni yazdığı sürgün yıllarında ve dönüşünden (1912) sonra, "her şeyden korkan pek muhterem" insancıklarımız tarafından –Halil Halid ve Mısır'da yokluğa terk olunan Mehmed Âkif merhumlar gibi– dışlanması yüzünden ailesiyle birlikte, sessizce yaşadı; eserleriyle meşgul oldu; 15 Nisan 1917'de vefat etti. Küçüksu Mezarlığı'nda yatıyor...

Osmanlı Devleti'ne bağlı, Hilâfet'e sâdık, İslâm ülkelerinin kurtuluşunu Hilâfet Merkezi'nin kuvvetlenmesinde gören, İslâmcı bir dava adamıdır. Adıyla anıldığı gazetesindeki siyasî, iktisadî ve edebî makaleleri, tarih kitapları, hizmet hayatında başına gelenleri etraflıca anlattığı –yeni yazıya aktarılmış bulunan– beş ciltlik hatıraları çok önemlidir. Okullarda talebesi olan nesillere, derin tesirleri olmuştur. Osmanlı Devletimizin yıkılışı öncesindeki iki yüzyıl boyunca, bu faciayı önleyebilecek olan, ancak nemelâzımcı, tenbel, beceriksiz ve çıkarcı cahillerin yazık ettiği, gerçek aydınlarımızdan birisidir...

Turfanda mı Yoksa Turfa mı? adıyla kaleme aldığı tek romanında, sürükleyici bir hikâye dokusu içinde, ideallerini dile getirmiştir.

Eser ve Yazarı Hakkında Birkaç Söz

İstanbul Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okuyordum. İkinci sınıfta idim, yıl 1961. Yeni Türk Edebiyatı dersi hocası Ahmet Hamdi Tanpınar, vazife olarak herkese birer kitap verdi. Sıra bana gelince, *"Turfanda mı Yoksa Turfa mı?"* dedi. Adını ilk defa duyduğum, bu tuhaf isimli kitabın adının doğru söylenişini, bölüm asistanı Birol Emil Bey'den öğrendikten sonra, eserin 1308 (1890) tarihli baskısını Bölüm'ün kitaplığından aldım, okudum.

Haydarpaşa Lisesi'ndeki edebiyat hocamız Mâhir İz Bey'in irşâdıyle din, dil, tarih nedir biraz öğrenmiş; yenilerde namaza başlamış ve kendisine "İslâmcı" sıfatını yakıştırmış, on sekiz yaşında bir "delikanlı" idim. Kitabın, üzerimdeki tesiri çok büyük oldu. Yahya Kemal Beyatlı'nın, *Zağra Müftüsünün Hatıraları* için söylediği gibi: "Tesiri iliklerime kadar işledi..."

Mehmed Murad Bey merhum, eserini sanki benim için yazmıştı. Romanın, bütün gençler tarafından okunmasını istiyordum... Bu fırsat ancak 1970'te çıktı ve biraz sadeleştirerek neşre

hazırladığım kitap, M. Şevket Eygi Bey'in yayınladığı günlük *Bugün* gazetesinde tefrika olundu.

Arkasından 1972'de Enderun Kitabevi Yayınları'nın ilk kitabı ve yeni harflerle ilk defa olmak üzere basıldı. O sene doğan ilk oğluma da "Mansur" adını verdim. Bu birinci baskının masrafını, o sırada edebiyat öğretmeni ve idareci olarak çalıştığım –Bilimlere Yardım Derneği tarafından yeni açılan ve Mâhir İz Bey'in kurucu müdürü olduğu– Özel Fatih Erkek Lisesi'nde tarih hocası olan iki arkadaşımla –Mehmed Açıkgözoğlu ve Ahmed Tezbaşar (merhumlar) Beylerle– birlikte temin etmiştik. İkinci baskıyı da 1979'da yine kendi imkânlarımla –bir arsa satıp parasıyla kurduğum ve satmayan benzeri sekiz kitap çıkarıp batırdığım MED Yayınevi adına– yayınlamıştım.

Sonra... Sonrası öyle kaldı!.. Çok istediğim halde, otuz beş yıldır mevcudu bulunmayan bu eseri bastıramadım. Teklif ettiğim yayıncılar, "iyi satmayacağı için" geri çevirdiler.

Hatta –Mehmed Âkif Bey'le fazla meşgul olmama şaşıp, *"Onun vakti geçti, uğraşma"* diyen "çok düşünür" gâfiller gibi– Mehmed Murad Bey'in eseri için de *"Bunlar eski şeyler"* buyuran millet cahilleri dahi çıktı!..

Hepsine teessüfler ettim ve ediyorum...

Demek ki, Yahya Kemal'in *Zağra* kitabı hakkındaki sözlerinin devamındaki şu hüzün verici hükmü tekerrür etmekteydi: **"... Bu kitap, Türklerin vatan edebiyatında en samimi, yüksek bir şâheserdir. Onun için de okunmaz!.."**

Eseri, âhir ömrümde –çâresiz yine kendi imkânlarımı zorlayarak– neşre çabalarken, birkaç kitabımı yayınlamış olan Kapı Yayınevi 2013'te basımına tâlip oldu.

Yeni neşri için, kitabı tekrar ve tamamen gözden geçirdim. Dili üzerinde çalıştım; bölümlerini artırdım; ara başlıklar ekledim.

Açıklama notlarımı yeniden düzenledim. Birkaç ayımı alan bu çalışma sonunda, herhalde daha kolay okunup anlaşılır bir hâle geldi. Gençlerimize, hem zevkle okuyacakları, hem de hayatları için örnek alabilecekleri bir eseri sunduğumdan dolayı, emeklerimin tam da yerine sarf olunduğuna emin ve müsterihim.

Şimdi 2026'da Ketebe Yayınları yayımlıyor, inşaallah ihtiyacı olan genç evlâtlarımıza, daha geniş bir çevrede ulaşacak...

Romanın kahramanında büyük ölçüde kendisini yaşatmış olan, mü'min ve mert insan, değerli fikir ve devlet adamı, millî davamızın çilekeş öncülerinden, müellif-i merhûm –"Mizancı" ve "Açık Alınlı"– Dağıstanlı Mehmed Murad Bey'i, hüzünle ve rahmetle anıyorum.

Eser, bu son okuyuşumda beni yeniden duygulandırdı. Gençliğimdeki duygularımın kaybolmamış oluşuna sevindim ve hamd ettim...

Kitap, inşaallah, birkaç civan-merdin gönlünü titretir de, İlâhî Huzur'daki yazarın ruhuna, bir teselli nefhası ulaştırır...

M. Ertuğrul Düzdağ

Yazarın Önsözü

Bizde bir kitaba pek kolayca *"roman"* adı veriliyor. Beş on seneden beri, ele alınması bile doğru olmayan birtakım aşk mâceraları, *"millî roman"* adı altında rağbet bulup, merak ve dikkatle okunmaktadır.

Bu sebeple, bir taraftan, millî zevkimizin derecesini yabancılara gösteren bu gibi eserlerin zararlarını anlatmayı düşünmüş; diğer taraftan da eline bir kalem alıp *"Leylâ ve Mecnun"* isimlerini değiştirerek, kâfiyeli ibarelerle âşıkâne konuşmalar veya mektuplaşmalar yazanlara, hemen *"edib"* denilemeyeceğini açıklamayı arzu etmiştim. Bilindiği üzere, bu maksatla, *Mîzan* gazetesinin sütunlarında "Üdebâmızın Nümûne-i İmtisâlleri" ünvanıyle bir tenkit bahsi açmıştım.

O yazılar, mes'uliyeti *Mîzan*'a ait olmayan sebepler yüzünden devam edemedi. Fakat tenkitlerin çıktığı sırada, bazı mûteber kimselerden: *"Tenkit ve itiraz kolaydır. Hüner, öyle bir eseri ortaya koymaktır"* gibi mantığa uymayan sözler işitilmişti.

Çarşıda satılmakta olan bir kumaşı beğenmemek için, mutlaka daha âlâ bir dokumacı olmak lâzım geleceği kabîlinden olan bu iddia, hiç de makbul bir şey değilse de kabul edip katılanlar çok oldu.

İşte bu gibi itirazlarda bulunanlara, bir hikâye tertip etmek için mutlaka *"Aleksandır Dumas"* olmak lâzım gelmeyeceğini göstermek üzere, *Mîzan*'ın son defaki kapatılmasından istifade ederek, bu romanı kaleme aldım.

Edebî tenkitlerin başında da beyan ve izah ettiğim gibi, münşîlik ve ediplik iddiasında değilim. Fakat hitâbetteki noksanımı, bahsi geçen eserlerde eksik bulunan fikir ve tasvir muntazamlığı ile telâfi etmek ve esas kâideler bakımından, gerçekten *"millî roman"* denmeye lâyık bir eseri, muhterem okuyucuların takdirine arz etmek fikriyle kalemimi hokkaya batırdığımı da saklayamam.

Padişahımızın, içinde yaşamakla iftihar ettiğimiz, terakkilerle dolu zamanında, her şey ilerlediği halde, ahlâka büyük tesiri bulunan ve millî edebiyatımızın mertebesini gösterecek olan roman kısmına, kalem sahipleri tarafından itina edilmemesi dikkati çekmektedir.

Bu bakımdan "karınca kaderince" fehvâsına uyarak, bilgi ve gücümün yettiği kadar vazifemi îfâ ediyorum.

Romanımın adına gelince, o da bilhassa seçilmiştir. Hikâyenin içinde tasvir olunan şahıslardan *Mansur, Zehra, Fatma, Mehmed, Ahmed Şunûdî* zamanın yeni mahsulleridir.

Bunlar ileride çoğalacak olan benzerlerinin ilk öncüleri, yani *"turfanda"*ları mıdır?

Yoksa, kimsenin beğenmeyeceği cemiyet düşkünleri, yani *"turfa"*ları mıdır?

İşte okuyucunun karşısına böyle bir sual koyuyoruz...

Kalblerinde aksini bulacak olan hislerden, isâbetimizin derecesini anlayacağız.

Dersaâdet 1308/1890

Mehmed Murad

Mehmed Murad

TURFANDA MI YOKSA TURFA MI?

Birinci Fasıl
İstanbul'a İlk Geliş

İngiliz hayretini gizleyemedi:
"Misyoner mektebi mi dediniz?"

1860'lı yıllarda, güzel kokuların saçıldığı bir ilkbahar mevsimi... Goncaların açıldığı Nisan ayında bulunmaktayız. Günlerden Cuma... Hilâfet'in ebedî merkezi olan Osmanlı ülkesinin kardeşlik günü olan Cuma.

Karadeniz'in Boğaz'a yakın bir yerinde bulunuyoruz. Dersaâdet ile Varna arasında işleyen "Luid" kumpanyasının "Volkan" vapurunda İstanbul'a gelmekteyiz.[1]

Sabah vaktidir... Ufuktan yeni yükselmeye başlayan güneş, denizin yüzünü ve vapurun sağ tarafında kalan Rumeli sahilini hazin bir ışıkla henüz aydınlatmaya başlıyor.

Demiryolunun açılmasından önceki yıllarda Varna postası, bilhassa Nisan'da, şâir ve ediplerin anlatabilmek için münâsip söz

bulmaktan âciz kaldıkları Boğaziçi ile İstanbul'a, lâtif manzaralarından, ilham ve zevk almak üzere gelen Avrupalı seyyahlarla dolmuş olurdu. O gün de bunlardan yirmi tanesi vapurda bulunmaktadır.

"Volkan" Fener dubasını sol tarafında bırakarak aheste aheste Boğaz'ın ağzına doğru ilerliyor...

"Bosfor, Bosfor!" yani "İstanbul Boğazı!" seslenişleri ağızdan ağıza geçerek, güverteden aşağıdaki salona ve uyuyanlarla dolu olan küçük kamaralara kadar yayıldı. Giyinmiş olanlar hemen yukarıya çıktılar. Ötekiler de aceleyle giyinerek, birkaç dakika içinde hepsi güverte üzerinde toplandılar.

Yirmi kişi olan birinci mevki kamara yolcularının yarısı fesli idi. Fakat feslerinin açık kırmızılığı, kalıpsızlığı ve püsküllerin eğretiliği, fesle ülfetlerinin, hatta fesci dükkânına uğrayacak kadar bile olmadığını gösteriyordu. Sadece üç yolcunun fesleri düzgündü ve yalnız onların yerli oldukları anlaşılıyordu.

Güverte üzerinde toplanmış bulunan seyyahların hepsi de meşguldü. Kimi dürbünle bakıyor, kimi etrafa göz gezdiriyordu. Vapurların, yelkenli gemilerin, odun ve kömür kayıklarının çokluğu, etrafa hâkim olan Yûşa tepesi, görmek istedikleri Boğaz'ın, bu seyahatin son menzilinin, yakında olduğunu onlara gösteriyordu. Fakat Boğaz, bütün letâfet ve azametiyle henüz arz-ı endam etmemişti.

Bu delikanlı kimdir?

Tahminen yirmi, yirmi bir yaşlarında, düzgün fesli bir delikanlı, şafak vaktinden beri güvertede bulunuyordu. İki eliyle davlumbazın tel halatını sımsıkı tutmuş, azim ve tefekkür ifade eden derin siyah gözlerini ileriye dikmiş, öylece duruyordu.

Zihninden geçen düşüncelere, kalbindeki gizli hislere kapılmış gibiydi. Kendini ve etrafını, sanki unutmuştu.

Kıyafetinden Fransız olduğu anlaşılan bir yolcu, dalgın delikanlıya yaklaşarak Fransızca:

"Mösyö Mansur Bey! Şüphesiz defalarca buradan geçip görmüşsünüzdür, Boğaz'ın ağzı, dağın eteğine doğru uzayıp körfez gibi görünen şu köşe değil midir?" dedi.

Mansur Bey diye hitap olunan o delikanlıda bir hareket görülmedi. Fransız sualini tekrar etti. Delikanlıdan yine bir cevap alamadı.

Fransız, ırkına mahsus aceleci tavırlarla omuzlarını kaldırdı, şaşkınlık içinde, küçümseyen bir bakışla delikanlıyı süzdükten sonra homurdanarak öbür tarafa geçti.

Meçhule doğru acele

Delikanlı mıhlanmış gibi yerinde duruyor, duruşu ve bakışı değişmiyordu. Sanki bir şeyi kaçırmaktan korkuyormuş gibi, hatta göz kapaklarını bile hızlıca indirip kaldırıyordu. Diğerleri gibi etrafa da pek fazla bakınmıyordu. Nazarları ilerideki meçhul bir yere dikilmişti. O noktaya bir an evvel kavuşmak isteği her hâlinden belli oluyordu. Vapurun sür'ati kâfi gelmiyormuş gibi, başını dik tutmakla beraber, acelesinden, vücudunu ileriye doğru vermiş bulunuyordu.

Arada sırada yüzünde bir sevinç ifadesi belirmekte ve o sıralarda gözleri de fevkalâde parlamaktaydı. Aynı anlara tesadüf eden mânâlı tebessümler, yüreğinin bir sevinç ile dolduğunu îma ettiği gibi, bazen de renginin değişmesiyle birlikte, yüzünde beliren ciddî ifade, zihninin bilinmez bir endişe ile müteessir bulunduğunu gösteriyordu.

Sevinç ve endişe

Hâsılı delikanlının her hâl ve tavrı, kalabalık içinde bile dikkatleri üzerine çekecek derecede farklıydı. Kusursuz dış görünüşü etrafın takdirini celp ediyordu. Uzun, ince, siyah kaşları altına sığınmış parlak, edeple bakan düşünceli gözleri, kenarları vakarla kıvrılmış düzgün burnu asâlete, büyücek, fakat muntazam ağzı şecaate işaret idi. Teni beyaz, saçı siyah, omuzları geniş, beli ince, âzâsı mütenasipti. Giyinmesi de zevk sahibi olduğunu gösterir sade bir şekildeydi.

Bu delikanlı kimdir? Endişe ve sevincinin sebepleri nedir? Sevinci eğer uzun bir ayrılığın hâsıl ettiği, tahammül edilmez hasrete son verecek bir kavuşmanın eseri ise, ya o endişe ve telâşı nedendir?

Yoksa kavuşacağı sevgililerin içinde hayatı tehlikede olan bir baba, ana, kardeş mi, yahut bir gönül yoldaşı mı var?

Boğaziçi'ne bakarken

Boğaz'ın ağzına girilince vapurda gürültü çoğaldı. Bazıları, "Şu Rumeli Feneri'dir. İşte Kavaklar! Şu da Telli Tabya..."[2] diyerek, ilk defa gelmekte olanların arasında bilgiçlik taslıyorlardı. Yolcuların birçoğu, sevinç ve hayretle haykırarak, çapariyle uskumru avlayan yüzlerce kayığı seyretmekteydiler. Balıklarla donanmış olan çapariler yukarı çekilip de sabah güneşinde gümüş gibi parladıkça, seyirciler "Bravo!" diye bağırışıp alkışlamaktan kendilerini alamıyorlardı.

Bizim delikanlı, bunlardan sanki habersizdi. Yine aynı halde sessiz sedasız duruyordu. Bütün dikkatini, kendisini bir mıknatıs gibi çekmekte olan "ileri"ye vermişti.

Kulağı herhangi bir ses duymadığı gibi, devamlı ileriye bakmakta olan gözlerinin hedefini tayin etmek de mümkün değildi. Belki gözlerinden ziyade gönlü, bir çekimin tesiri altındaydı.

"Hünkâr İskelesi" ve "Balta Limanı"

Vapur, Kavak önünde mûtad karantina merasimi için epey zaman bekledi. Bu sırada etraftaki Tabyalar, Sarıyer ve Büyükdere hakkında birçok şeyler söylendi. Bunlardan yine hiçbiri Mansur Bey'in kulağına ilişmedi. Yalnız bir defa Büyükdere piyasası ile sefarethane sayfiyeleri zikrolunduğu sırada hâlinde bir değişiklik olmuştu. Bunun sebebi anlaşılamadı. Belki düşüncelerinin akışı o sırada kesilerek kendisini uyandırmıştı. Tavrında görülen bu değişiklik sırasında, birçok kalbî hisler belirten garip bir nazarla Büyükdere piyasasına doğru bir müddet baktı. Bu hâlin benzeri, etrafındakiler arasında "Hünkâr İskelesi" ve "Balta Limanı" sözleri geçtiği sırada da tekrarlandı...[3]

Lâkin hiçbiri fazla uzamadı ve bir dakika kadar olsun delikanlının meçhul düşünceleriyle olan bağını gevşetip, tavrını değiştiremedi. Boğaziçi'nin, tabiat güzellikleriyle en az ilgisi olanları bile hayran eden, o lâtif yalıları, üstleri ilkbahar zümrüdüyle giyinmiş, göz alıcı türlü türlü renklerle ve bilhassa erguvan çiçekleriyle minelenmiş bulunan cennet misali bayırları, vapur yolcularını çıldırtıyordu. Mansur Bey ise, sanki bunlara baka baka bıkmış gibi lâkayt idi. O hâlâ, düşüncelerini birtakım meçhul emellere çevirmiş, bir heykel gibi, davlumbaz kenarında dikilmiş duruyordu.

"Hilâfet Merkezi"ne kavuşmak

Halbuki bu acayip delikanlı Dârülhilâfe'ye ilk defa gelmekte, yani bu eşsiz manzaraları yeni görmekte idi...

"Görmekte" mi?

Yanlış söyledik. Mansur Bey bir şey görmüyordu. Gözleri açıktı. Fakat beyni, kalbindeki duygularla tamamen istilâ olunmuştu.

Gözünün gördüğü şeyleri idrâk edebilmesi için, beyninde boş bir yer kalmamıştı.

Mansur Bey İstanbul'a ilk defa geliyordu.

Ah, İstanbul'a gelmek! Merkez-i Saltanat-ı Osmâniyye, Makâm-ı Hilâfet-i İslâmiyye olan İstanbul'a kavuşmak!

Yaradılışından hamiyetli, ilim tahsiliyle aydınlanmış, millî emel ve faziletleri taşımaya muktedir, muhterem ümmetin mâzisi, hâli ve istikbâlini düşünerek zihnini yormuş ve memleketinden garip düşmüş olan bir mü'min, bir Müslüman için, bunun ne demek olduğunu tahmin etmek, acaba o kadar kolay bir şey midir?

Kuvvetle zannederiz ki pek güçtür. Çünkü bu duygu, insan ahlâk ve faziletleri içinde benzersiz olduğu için, fikir âleminde de henüz lâyıkıyle anlaşılamamıştır. Bu ancak Müslümanlara has bir özelliktir...

Aziz hülyalar, yüksek fikirler

İstanbul...

Çocukken en tatlı bir rüya gibi zihnine yerleşmiş olan; yüksek fikirlerin doğduğu ileri yaşlarında ise en aziz hülyalarını yaşadığı yer...

Hayatın hedefini ve tutacağı hizmet yolunu tayin etme vakti gelince, en mukaddes emellerin ve en yüce ülkülerin gerçekleşmesi için seçilen bir merkez...

Âlemin kıblegâhı!..

Böyle bir yere ilk defa gelen dâva adamının kalbi, bu mühim anda, akla ve göze, hiç meydan bırakır mı?

Kavaklar, Büyükdere, Beykoz, bütün olarak Boğaziçi, nazarında ne kadar lâtif ve gönlünde ne kadar muazzez olsa, yine de "İstanbul" değildir.

Ecnebi memleketlerinden gelen Mansur Bey gibiler için, vatanın kokusu misk ü anber gibi gelir. Fakat şimdi onların sırası değildi.

İstanbul yakında!

Vücudunun her zerresi, hayalinde çoktan beri şekillenmiş olan "İstanbul"a kavuşmaya hazırlanmıştı.

Gözlerini ve vücudunu ileriye çeken şey, işte o "İstanbul" denilen câzibe kuvvetiydi.

Bununla beraber yolculardan biri: "İşte Rumeli Hisarı!" deyince, Mansur Bey, uykudan uyanır gibi oldu. "Muhammed" kelimesi şeklinde inşa olunduğu söylenen, bu dört yüz senelik kaleye bakmaktan kendisini alamadı.[4]

Dikkatle ve uzun uzun baktı. Yüzünde bir tebessüm belirmişti:

"Ey kahraman gazi! İşte senin Bizans anahtarın! Tarihin bunca büyük şahsiyetinin, hayat ve iktidarlarını uğrunda harcadıkları halde açtıramadıkları o demir kapıları, mü'minlerin merkezi, cihan padişahlarının payitahtı olmak üzere, sen bu mübarek anahtarınla feth ü küşâd eyledin."

Bu zihnî konuşma, yorgun beynini harekete geçirmişti. Birden, bir şimşek hızıyla sol tarafına dönerek, Yıldırım Bâyezid Han'ın eserlerinden bulunan Anadolu Hisarı'na baktı. Yine bir müddet daldıktan sonra, sanki terini siler gibi elini geniş alnından geçirdi. Dudakları kıpırdıyordu. Fakat sözleri arasında birkaç kere geçen "Timur, Timur!" adından başka bir şey işitilmedi. Bundan sonra, sağa döndü. Bakışlarını tekrar Rumeli Hisarı'na hasr eyledi.

Misyoner mektebi ve Bektaşi tekkesi

Osmanlılar için muteber bir ziyaret yeri olması lâzım gelen bu eski ve ulu Hisar'a karşı, daha yüksek bir tepeye yapılmış, yeni

tarzda büyücek bir bina gözüne ilişmişti. Hiç tereddüt etmeden bunun, Hazret-i Fatih'in yüce adını takdis ve ona karşı duyulan millî şükranı ifade etmek üzere inşa olunduğuna hükmetti.

Tam bu sıradaydı ki, dikkate değer eserleri tanıtan bir fesli ile onu dinleyen bir İngiliz seyyahı, Mansur Bey'in yanına gelmişlerdi. Fesli:

"Şu kulenin üzerinde görünen yüksek bina, Amerikalı misyonerlerin kurdukları ve idare ettikleri Robert Kolej mektebidir." dedi.

İngiliz şaşkınlığını gizleyememişti:

"Misyoner mektebi mi dediniz?"[5]

Mansur Bey de önce kulaklarına inanamamıştı. Sonra kendisinin, millî şükranın eseri olarak yapılmış bir hayır müessesesi olduğuna hükmettiği binaya doğru, İngiliz'in parmağını uzatılmış görünce, gözleri garip bir surette parladı. Rengi değişti.

Fesli bilgiçliğine devam ediyordu:

"Daha yüksekteki de Bektaşi tekkesidir."

Sultan Sarayı

Mansur Bey'de artık bunu işitecek hal kalmamıştı. Yüreği sıkıştı. Zihnini bir ızdırap, bir sersemlik kapladı.

"İşte Göksu Kasr-ı Hümâyûnu! İşte Kandilli! Sahildeki şu güzel bina Mısırlı Mustafa Paşa'nındır... Şu tepedeki büyük bina Sultan Sarayı'dır."

Mansur Bey bir müddetten beri bu saraya bakmaktaydı. Amerikan mektebinin karşısında, onu kulübe mertebesine indirecek kadar büyük ve heybetli görünen bu binanın ne olduğunu öğrenmek için şiddetli arzu duymaktaydı; fakat beklenmedik bir cevap almaktan çekinerek kimseye soramıyordu.

"Saray" dedikleri zaman geniş bir nefes aldı. Belki "Allah'ın kelâmını yaymakla vazifeli vâizler yetiştirmek üzere kurulmuş millî bir mekteptir." demiş olsalardı, ancak bu kadar müteselli olacaktı.

Fesli, İngiliz'e anlatmaya devam ediyor, "Sadrazam Âlî Paşa'nın yalısı, işte şudur... Yanı başındaki büyük bina Mısırlı Kâmil Paşa'nındır... Şu büyük kârgîr ise Hanım Sultanlar hazretlerinindir." diyerek sahilhaneleri tanıtıyordu...

Cuma selâmlığı

Vapur, Kandilli burnunu dolaşarak sür'atle inmekte... Yolcular, Kule'yi ve bilhassa pek hoşlarına giden Beylerbeyi Sarayı'nı seyrediyorlar...

Ancak bunların hiçbiri, Ortaköy'den Kabataş iskelesine kadar uzanan sahili dünyanın en güzel mevkii hâline getiren sultan sarayları ile bunlara nazîre yapar gibi denizin ortasına dizilmiş olan zırhlılar kadar göz alıcı değildi.

Gün Cuma olduğu için, Dolmabahçe rıhtımı ile açığında hazırlıklar yapıldığı görülüyordu. Saltanat kayıklarının altın ve gümüş süslemelerine çarpan güneş şuaları, oradan aksederek gözleri kamaştırmaktaydı.

"İşte yeryüzünün halifesi..."

Kalbindeki derin hislerin tesiriyle yüzü değişmiş olan Mansur Bey, o tarafa döndü. Limana girinceye kadar gözlerini onlardan ayıramadı. Sanki kalbi ona şöyle sesleniyordu:

"İşte, yeryüzünün halifesi, sultanların sultanı olan o hazretlerin, şevketle oturdukları mukaddes binalar! İşte ümmetin ikinci kıblesi!.. Bunca vakitten beri hasretiyle yanıyordun. İşte gözünün önünde duruyor. Bak, bak da ateşini teskin et!"

Mansur Bey'in zaten pek güzel olan siması, kalbinden gelen bu hitabın tesiriyle, daha cazip bir güzellik kazanmıştı.

"İşte Sarayburnu'na geldik!" sesi Mansur Bey'i o tarafa dönmeye mecbur etti... Osmanlı tarihinin büyük bir kısmını dolduran, süsleyen ve dünyadaki en seçkin noktaların birincilerinden sayılan Sarayburnu, Mansur Bey'i yeniden sevgi dolu düşünceler âlemine daldırdı.

Ağızlarda dolaşan "Ayasofya, Sultanahmed, Süleymaniye, Fatih, Selimiye" sözleri üzerine, Mansur Bey de herkesle beraber o taraflara bakmaktaydı. Fakat biri diğerine rekabet edercesine gözlerini kamaştıran bu güzel manzaralara ve kalbini istilâ eden tatlı hatıralara, artık vücudunun tahammülü kalmamıştı... Zira artık hakikat, rüyaların yerine geçmişti.

Fakat dinin ve ilmin, ciddiyet ve sağlamlığını temsil ederek göklere doğru uzanmış olan sayısız minare ve onların etrafını çevirmiş yüzlerce kubbeyle taçlanmış bulunan İstanbul'un, bu emsalsiz manzarası bile, sanki Mansur Bey üzerinde, yine de gereği kadar bir tesir meydana getirmemişti...

Padişahım çok yaşa!

Bir müddet sonra zırhlılar tarafından gökleri inletecek şekilde selâmlanan saltanat kayıkları, onlara refakat eden başka kayıklar ve küçük vapurlar Dolmabahçe'den açıldılar. Yaklaşmaya başladılar. Şimdi, topların dumanları arasından, yalnız minareler gibi yukarılara doğru yükselmiş olan zırhlı armaları görülüyordu.

Bahriye askerleri, Osmanlılar tarafından her zaman cân ü gönülden yâd ve tekrar olunan: "Padişahım çok yaşa!" duası ile Armstrong toplarının gürültüsünü bile bastırdılar. Saltanat kayığı, vapur hizasına geldi. Mansur Bey'in yüreği göğsüne

sığamaz oldu. Frenk seyyahları da şapkalarını çıkarıp sallayarak "Vive le Sultan" diye, hep bir ağızdan haykırıyorlardı.[6]

Mansur, onlara katılmaya cesaret edemedi. Çünkü hislerinin arasında, dindarca bir saygı ve muhabbet önde gelmekte idi... Saltanat kayıkları Sarayburnu'na geçinceye kadar kendini kaybetmiş bir halde, olduğu yerde kaldı. Ağzından bir ses çıkmadı. Lâkin heyecan ve sevinç yaşları, gözlerinden eksilmiyordu.

Mansur'un vücudu, fikir ve kalbinden gelen gayret ve sadakat hislerinin coştuğu bir meydan kesilmiş, irâdesi elden gitmişti.